

УДК 341.01

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.13.03>

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ПРИНЦИПУ СУВЕРЕННОЇ РІВНОСТІ ДЕРЖАВ У ПЕРІОД ПЕРЕХОДУ ВІД КЛАСИЧНОГО ДО СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА (1919–1946 РР.)

Кирилюк Наталія Василівна,
кандидат юридичних наук,
в. о. доцента кафедри Європейського
права та порівняльного правознавства
(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна)

Статтю присвячено дослідженню розвитку поняття й розуміння принципу суверенної рівності держав саме в період переходу від класичного міжнародного права до сучасного міжнародного права.

Для дослідження принципу суверенної рівності держав у статті застосовуємо періодизацію, що ґрунтується на загальноприйнятих хронологічних етапах світової історії (період Стародавнього Світу; період Середніх віків (VI–XVI ст.); період класичного міжнародного права (його зародження (XVI ст. – 1919 р.); перехід від класичного до сучасного міжнародного права (1919–1946 рр.); сучасне міжнародне право). Детально досліджується принцип суверенної рівності держав саме в період переходу від класичного до сучасного міжнародного права.

Рівність держав, ідентичність їхніх прав та обов'язків є запорукою успішного досягнення цілей і вирішення завдань, які стоять перед світовою спільнотою. Відповідно, принцип суверенної рівності держав як норма *jus cogens* міжнародного права набуває характеру фундаментальної засади міжнародних правовідносин. Від її дотримання прямо залежить не просто однаковий правовий статус усіх держав як суб'єктів міжнародного права, а й подальший прогресивний розвиток усього людства. Саме тому вважаємо за необхідне з'ясувати, як формувався цей принцип.

У цей період мали місце перші факти нормативного закріплення ідеї рівноправ'я держав і застосування деяких її елементів у практиці міжнародних правовідносин. До цього ця ідея існувала на доктринальному рівні та в певній формі у звичаєвому міжнародному праві.

Суверенна рівність існує між незалежними державами, і будь-яке її обмеження є порушенням цієї рівності. Визнання цього факту Постійною Палатою в міжвоєнний період мало вихове значення для становлення й розвитку принципу суверенної рівності держав.

У цей період мали місце й доктринальні розробки ідеї рівноправ'я держав у міжнародному праві.

Однак у цей період мали місце й грубі порушення ідеї рівноправ'я держав у міжнародному праві, які мали далекосяжні наслідки для тогочасних міжнародних відносин.

Розглядаються міжнародно-правові дослідження, присвячені питанню історії становлення й розвитку принципу суверенної рівності держав.

Ключові слова: принцип, суверенна рівність, рівноправ'я, загальновизнані принципи, принцип суверенної рівності держав.

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE PRINCIPLE OF SOVEREIGN EQUALITY OF STATES IN THE PERIOD OF TRANSITION FROM CLASSICAL TO MODERN INTERNATIONAL LAW (1919-1946)

Kyryliuk Nataliia Vasylivna,
Candidate of Law Sciences,
Acting Associate Professor at the
European and Comparative
Law Department
(Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University, Chernivtsi, Ukraine)

The article explores the development of the concept and understanding of the principle of the sovereign equality of States during a period of transition from classical international law to contemporary international law.

For the study of the principle of the sovereign equality of States, this article applies periodization based on generally accepted chronological stages of world history (period of the Ancient World, period of the Middle Ages (6th–16th centuries), Period of Classical International Law (its origin (XVI in. – 1919) the transition from classical to modern international law (1919–1946) modern international law). The principle of the sovereign equality of States is examined in detail during the period of transition from classical to modern international law.

The equality of States and the identity of their rights and obligations are essential for the successful achievement of the goals and objectives of the world community. Accordingly, the principle of the sovereign equality of States as a rule of jus cogens of international law has become the fundamental basis of international legal relations. Its observance is directly linked not only to the equal legal status of all States as subjects of international law, but also to the further progressive development of all mankind. That is why we believe it necessary to find out how this principle was formed.

During this period, the idea of equality between States and the application of some of its elements in the practice of international legal relations began to gain ground. Before that, the idea was doctrinal and, in some form, customary international law.

Sovereign equality existed between independent States, and any restriction on it was a violation of that equality. The recognition of this fact by the Permanent Court during the inter-war period was important for the establishment and development of the principle of the sovereign equality of States.

During this period there were also doctrinal developments in the idea of equality of States in international law.

However, during this period there were also flagrant violations of the idea of equality of States in international law, which had far-reaching consequences for the then international relations.

The article deals with international legal studies on the history of the establishment and development of the principle of the sovereign equality of States.

Key words: principle, sovereign equality, equality, universally recognized principles, principle of sovereign equality of states

Учені по-різному вирішують проблеми, коли саме з'явився й сформульований принцип суверенної рівності держав. Однозначним і загальновизнаним є той факт, що процес його еволюції зайняв століття. У науці міжнародного права висловлюються припущення, що він існував протягом усього процесу становлення міжнародного права.

Для дослідження принципу суверенної рівності держав ми будемо застосовувати періодизацію, що ґрунтується на загальноприйнятих хронологічних етапах світової історії (період Стародавнього Світу; період Середніх віків (VI–XVI ст.); період класичного міжнародного права (його зародження (XVI ст. – 1919 р.); перехід від класичного до сучасного міжнародного права (1919–1946 рр.); сучасне міжнародне право), яку застосовував, зокрема, І.І. Лукашук під час дослідження етапів становлення й розвитку права міжнародної відповідальності. Детально зупинимося на дослідженні принципу суверенної рівності держав саме в період переходу від класичного до сучасного міжнародного права.

Перша світова війна, яка розпочалася в 1914 р., мала далекосяжні наслідки для світу й міжнародного права. Ще до її закінчення до багатьох людей прийшло усвідомлення, що лише усунення протиріч між державами може запобігти повторенню такого конфлікту в майбутньому. Саме тому починають з'являтися різноманітні проекти, покликані встановити новий баланс у міжнародних правовідносинах задля недопущення повторення таких подій.

Зокрема, у 1916 р. Американським інститутом міжнародного права розроблено та запропоновано широкому загалу проект «Декларації прав та обов'язків держав». У статті III Декларації встановлювалося таке: «Кожна держава є рівною за законом і перед законом кожної іншої держави, яка належить до співтовариства держав» [1, с. 246]. У науці міжнародного права загалом критично оцінюють значення цієї Декларації. На думку В.М. Корецького, «за вказаними (основними) правами держав стояла тінь заперечення цих прав» [1, с. 246]. Колумбійський учений-правник Ф.Х. Уррутія, який розробив коментар Декларації практично одночасно після її публікації, твердив, що її положення – це «слова, слова, пусті слова» [2, с. 10].

Проте навряд чи можна було очікувати реального ефекту від проекту, висунутого громадською організацією. Водночас, на нашу думку, закріплення принципу рівності держав у цьому документі стало хай і незначним, але віховим кроком у визнанні цього принципу як однієї з головних засад сучасних міжнародних правовідносин.

У цей період, після завершення Першої світової війни, провідна роль у процесі становлення й розвитку принципу суверенної рівності держав належала Лізі Націй – універсальній міжнародній організації, створеній за підсумками Першої світової війни. У самому Статуті Ліги Націй безпосередньо про принцип суверенної рівності держав чи про рівноправність її членів мова не йшла. Разом із тим у науці міжнародного права до положень цього міжнародно-правового акта, які справили вплив на розвиток цього принципу, зараховують положення преамбули, у якому йшлося про зобов'язання підтримувати «відкриті, справедливі й чесні відносини між державами» [3], а також ст. 3, у якій установлювалося, що всі держави-члени володіють одним голосом у рамках Асамблеї Ліги Націй [3].

Окремі ідеї, що мали вагоме значення для розвитку принципу суверенної рівності держав, висловлювалися й у практиці Постійної Палати міжнародного правосуддя (англ. Permanent Court of International Justice) – постійно діючого міжнародного судового органу створеного при Лізі Націй. Наприклад, у рішенні в справі «Лотус» (Lotus case) Постійною Палатою вказано: «Міжнародне право регулює відносини між незалежними державами... Обмеження незалежності держав, отже, не можуть допускатися» [4, с. 19].

Хоча в цьому рішенні безпосередньо мова й не йде про рівність і суверенітет держав, але цілком очевидно, що це положення має ключове значення для імплементації принципу суверенної рівності держав у міжнародному праві. Суверенна рівність існує між незалежними державами, і будь-яке її обмеження є порушенням цієї рів-

ності. Визнання цього факту Постійною Палатою в міжвоєнний період мало віхове значення для становлення й розвитку принципу суверенної рівності держав.

Крім того, у цей період мали місце й доктринальні розробки ідеї рівноправ'я держав у міжнародному праві. З-поміж учених, які торкалися різних аспектів цього питання, варто назвати відомого польського юриста-міжнародника, випускника та професора Львівського університету Л. Ерліха [5, с. 54–46] та американського вченого Е.Д.В. Дікінсона [6].

Вагоме значення для становлення принципу суверенної рівності в цей період мало підписання Конвенції Монтевідео про права й обов'язки держав від 26 грудня 1933 р. Цей міжнародно-правовий акт укладено за підсумками VII Конференції Американських держав, яка проходила 3–26 грудня 1933 р. в столиці Уругваю – місті Монтевідео. Положення цього міжнародного документа мають основоположне значення для інституту визнання держав, однак деякі його норми стосуються й питання рівності держав.

Зокрема, ст. IV Конвенції проголошує: «Держави є юридично рівними, володіють однаковими правами й мають однакові можливості для їх здійснення» [7]. Конвенцію підписано та ратифіковано виключно американськими державами, у тому числі й США, однак її значення для становлення ідеї рівноправ'я держав і принципу суверенної рівності важко переоцінити. Можна стверджувати, що вона стала першим багатостороннім міжнародно-правовим актом, у якому прямо закріплено ідею рівності держав.

Однак у цей період мали місце й грубі порушення ідеї рівноправ'я держав у міжнародному праві, які мали далекосяжні наслідки для тогочасних міжнародних відносин. Зокрема, як грубе порушення суверенної рівності держав можна розглядати т.зв. «аншлюс» Німеччини та Австрії в 1938 р. і т.зв. «Мюнхенську змову» 1938 р., яка закінчилася окупацією та розпадом Чехословаччини. Відповідно, можна стверджувати, що недотримання принципу суверенної рівності держав, його недостатнє нормативне закріплення та забезпечення реалізації в міжвоєнний період стало одним із джерел нестабільності в міжнародних відносинах, яка й призвела до початку Другої світової війни.

Попри те що на цьому етапі принцип суверенної рівності держав ще не отримав всезагального визнання й застосування в міжнародному праві, цей період став поворотним для його становлення та розвитку. Саме в цей період, мали місце перші факти нормативного закріплення ідеї рівноправ'я держав і застосування деяких її елементів у практиці міжнародних правовідносин. До цього ця ідея існувала на доктринальному рівні та в певній формі у звичайовому міжнародному праві. Щодо останнього, як відзначає К. Уорбрік, важко встановити як норми, які б забороняли дискримінацію прав окремих держав на користь інших, так і ті, які встановлювали позитивні зобов'язання із цього приводу [8, с. 214]. Перші факти появи таких норм у позитивному міжнародному праві й зумовлюють ключову роль цього періоду в процесі еволюції принципу суверенної рівності держав.

Отже, саме в період переходу від класичного до сучасного міжнародного права з'являються перші нормативні факти закріплення ідеї юридичної рівності держав.

Список використаних джерел:

1. Корецький В.М. Избранные труды : в 2 кн. / АН УССР. Ин-т государства и права ; редкол. В.Н. Денисов (гл. ред.) и др. Київ : Наукова думка, 1989. 416 с.
2. Urrutia F.J. Un comentario a la declaracion de los derechos de las naciones decha por el Instituto de derecho internacional americano. Bogota : Imprenta nacional, 1917. 164 p.

3. The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December, 1924) / Yale Law School: Lillian Goldman Law Library. In memory of Sol Goldman: Avalon Project – Documents in Law, History and Diplomacy. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (дата звернення: 25.08.2020).
4. The Case of the S.S. “Lotus” (France v. Turkey). Judgement of 17 August 1923 / Permanent Court of International Justice. 34 p. URL: https://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_10/30_Lotus_Arret.pdf (дата звернення: 20.08.2020).
5. Гачкевич А.О. Основні права та обов'язки держав: концепція Л. Ейрліха. *Проблеми міжнародних відносин* : збірник наукових статей. Київ, 2011. Вип. 2. С. 54–66.
6. Dickinson E.D.W. *The Equality of States in International Law*. Cambridge : Harvard University Press ; London : Humphrey Milford, Oxford University Press, 1920. 424 p.
7. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States of 26 December 1933. *Yale Law School: Lillian Goldman Law Library*. In memory of Sol Goldman: Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam03.asp (дата звернення: 25.08.2020).
8. Warbrick C. The principle of sovereign equality. *The United Nations and the Principles of International Law: Essays in memory of Michael Akehurst* / Lowe W., Warbrick C. (edt.). London-New York : Routledge, 1994. P. 204–229.